

supları da Bayındır Han'ın torunları olmaktan gurur duyuyorlardı. Bununla ilgili olarak Bayındır boyunun damgasını devletlerinin resmî âlâmeti kabul etmişlerdir. Böylece Akkoyunlu paralarında, resmî vesikalarında, silâhlarında ve bayraklarında Bayındır damgası görülür. Bundan başka Bayındır, yine Bayındır Han'dan dolayı şahıs adı olarak da yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Dîvânü lugâti't-Türk Tercümesi, I, 55-59; Fahrreddin Mübârekşah, *Târîh* (nşr. E. Denison Ross), London 1927, s. 47; Reşidüddin, *Câmi'u't-tevârih* (nşr. Brezin), Petersburg 1861, s. 32-38; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan, nr. 1390, vr. 21^a-24^b; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, İstanbul 1980, s. 315-319; a.mlf., "Bayındır, Peçenek ve Yüreğirler", *DTCFD*, XI/3-4 (1953), s. 317-322; a.mlf., "Bayındır", *El²* (İng.), I, 1133.

FARUK SÜMER

BAYINDIR KÖPRÜSÜ

(bk. EMİR BAYINDIR KÖPRÜSÜ).

BAYKAL, Bekir Sıtkı

(1908-1987)

Türk tarihçisi.

Rize'ye bağlı Fındıklı'da doğdu. İlk ve orta tahsilini burada, yüksek tahsilini Almanya'da tamamladı. 1935 yılında Türkiye'ye döndü ve o sırada Ankara Üniversitesi'nin çekirdeği sayılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde akademik çalışmalara başladı. 1978 yılında emekli olunca kadar burada görev yaptı. Kısa bir süre Atatürk Üniversitesi rektörlüğünde bulundu; ayrıca bazı yabancı üniversitelerde misafir profesör olarak çalıştı. Uzun yıllar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Yeniçağ Kürsüsü başkanlığı yaptı. 1950-1951 öğretim yılında fakülteye dekan oldu. 1960 yılı sonunda çalışmalarına başlayan Temsilciler Meclisi'ne üniversite kontenjanından üye seçildi. 1943 yılında Türk Tarih Kurumu üyesi oldu; 1983'te bu kurumun yeniden düzenlenmesinden sonra da üyeliği devam etti. 1987'de Ankara'da vefat etti.

İlmî çalışmalarına Almanya'da, mezuniyet tezi olarak aldığı Bağdat demiryolu konusunu incelemekle başladı. Bu arada Fransızca ve İngilizce de öğrendi. Türkiye'ye dönüp üniversiteye girince bilhassa I. Meşrutiyet dönemi üzerinde durdu. Yaptığı bir dizi metin neşri ve kaleme aldığı makalelerden başka bazı önemli

tarih araştırmalarını ve fikir eserlerini Türkçe'ye kazandırdı. Bunlar arasında N. Yorga'nın *Osmanlı Tarihi* başta gelir. Yapılan görev taksimi sırasında kendisine bu eserin beşinci cildinin tercümesi işi verilmişti. Kısa zamanda bitirdiği metni, diğer ciltlerin gelmemesi üzerine Türk Tarih Kurumu yayımlamayınca Ankara Üniversitesi neşriyatı arasında yayımladı (1948). Ranke, Burckhard, Momsen, Droysen gibi çağdaş tarihçilerin bazı önemli eserlerini Millî Eğitim Bakanlığı'nın Dünya Edebiyatından Tercümeler serisinde birer önsöz ilâvesiyle neşretti.

Tarih metinleri neşriyatı arasında Ali Fuat Türkogeldi'nin *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye* (I-III, Ankara 1950, 1957, 1966) ve Mâbeyinci Fahri Bey'in Yıldız mahkemesine ışık tutan *İbretnümâ* (Ankara 1968) adlı eserlerini yeni harflere çevirdi. Faik Reşit Unat'ın tamamlamadığı *Osmanlı Seferleri ve Sefâretnâmeleri* (Ankara 1968) adlı eserini notlar ve ilâvelerle neşretti. Ayrıca Peçevi'nin *Tarih*'ini sadeleştirerek yayımladı (I-II, Ankara 1981-1983). Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü arşivinde bulunan Erzurum Kongresi'yle ilgili vesikalarla tasnifine memur edildiği Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki belgeleri yeni harflere çevirdi.

Bekir Sıtkı Baykal *Türk Ansiklopedisi*'nde de çeşitli görevler yaptı. Burada çok sayıda madde kaleme aldığı gibi maddelerin çoğu da kontrolünden geçti. *İslâm Ansiklopedisi* için de "Mustafa III" ve "Râgıp Paşa" maddelerini yazdı. Uzun yıllar üniversitede Avrupa tarihi derslerini okuttu. Yılların birikimini *Yeni Zamanlarda Avrupa Tarihi* (Ankara 1961) adlı kitabında topladı. Üyesi bulunduğu Türk Tarih Kurumu'nun *Belleten* adlı dergisinde sahasıyla ilgili çeşitli makaleleri yayımlandı. Ayrıca Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin aynı adla çıkan dergisinde ve *Tarih Araştırmala-*

rı Dergisi'nde makaleler kaleme aldı. Bu arada Ankara Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde yıllarca inkılâp tarihi dersleri verdi. Baykal'ın Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkan *Tarih Terimleri Sözlüğü* (Ankara 1974, 1981) adlı bir eseri de vardır.

BİBLİYOGRAFYA:

Fahri Çoker, "Prof.Dr. Bekir Sıtkı Baykal", *Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, Ankara 1983, s. 585-590; Mahmut H. Şakiroğlu, "Prof.Dr. Bekir Sıtkı Baykal, 1908-1987", *Erdem*, III/8, Ankara 1987, s. 535-550.

MAHMET H. ŞAKIROĞLU

BAYKARA, Abdülbâki

(1883-1935)

Mevlevî şeyhi, şair.

20 Temmuz 1883'te Yenikapı Mevlîvîhânesi'nde doğdu. Babası aynı mevlîvîhânenin şeyhi Mehmed Celâleddin Dede, annesi Nazife Zeliha Hanım'dır. Dört yaşında dedesinden bed'i besmele* ettikten sonra Muallim Mûsâ Dede'den Kur'an okudu. 1888 yılında Molla Gürânî semtindeki Dârüttahsîl adlı özel mektebe başladı; daha sonra Dâvud Paşa Rüşdiyesi'ni bitirdi (1897). Ayrıca zamanın tanınmış âlimlerinden de dersler alarak kendini yetiştirdi. Babasından *Meşnevî* okuyarak başladığı bu tahsile Demircili Ahmed Fuad Efendi'den sarf, nahiv, mantık; Beyazıt Devlet Kütüphanesi hâfız-ı kütüb*'ü İsmail Saib Efendi'den (Sencer) meânî, kelâm, akaid, *Şahîh-i Buḥârî* ve *Şifâ-i Şerif*; mesnevihan Esad Dede'den Farsça; Sütlüce'deki Sâdî Dergâhı şeyhi ve Meclis-i Meşâyih reisi Hâsîrîzâde Mehmed Elif Efendi'den tasavvuf ve *Meşnevî* dersleri alarak devam etti. Bu devrenin sonunda Elif Efendi'den *Meşnevî* (1906), İsmail Saib Efendi'den de ilmiye (1908) icâzetnâmeleri aldı. Babasının hastalığını ileri sürerek Konya'ya yaptığı müracaat üzerine Şeyh Abdülvâhid Çelebi tarafından 1903'ten itibaren dergâhta vekâleten ism-i celâl zikri ve mukabele* yapmasına izin verildi. Bu vazifesine devam etmekte iken 30 Mayıs 1908'de babasının vefatı üzerine boşalan şeyhlik makamına asâleten tayin edildi (24 Temmuz 1908). Üç ay sonra da Abdülvâhid Çelebi tarafından dergâhın mesnevihanlığını yürütmekle görevlendirildi.

Mehmed Abdülbâki Efendi 1909'da Meclis-i Meşâyih âzâlığına tayin edildi ve bu görevini dokuz yıl kadar sürdürdü. Bu vazifedeyken I. Dünya Savaşı sı-

Bekir
Sıtkı
Baykal

rasında Süveyş Kanalı'nı İngilizler'den geri almak için yapılan kanal harekâtına iştirak etmek üzere kurulan Mucâhidîn-i Mevlevîye adlı gönüllü alayına binbaşı rütbesiyle kumandan vekili olarak katıldı (1915). Şam'daki Dördüncü Ordu emrine verilen bu alayda hastalığı sebebiyle fazla kalamadı ve İstanbul'a döndü. 30 Kasım 1925'te tekkelerin kapatılmasıyla şeyhlik vazifesi resmen sona erdi. Bundan sonra İstanbul Türk Ocağı müdürlüğü, Kütüphaneler Tasnif Komisyonu üyeliği yaptı. Dârülfünun İlahiyat ve Edebiyat fakültelerinde Farsça okuttu. Dârülfünun'un İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmesinden bir yıl sonra da bu görevinden alındı. Son resmî görevi, ancak bir iki ay kalabildiği Bakırköy Ermeni Lisesi'ndeki (Bezezyan) edebiyat öğretmenliğidir. Abdülbâki 28 Şubat 1935 Perşembe günü vefat etti. Vasiyeti üzerine Yenikapı Mevlevîhânesi'nin bânisi Kemal Ahmed Dede'nin (ö. 1601) yanına defnedildi. Büyük oğlu Gavsî Baykara da (ö. 1967) tanınmış neyzen ve bestekârlardandır.

Abdülbâki Baykara, kaynakların ve kendisini tanıyanların ifadelerine göre zarif, nüktedan, hoşsohbet tam bir İstanbul efendisiydi. Edebiyat ve müzik ile meşgul olmuş, çok beğenilen şiirler yazmıştır. Birkaç bestesi olduğu söylenirse de bestekâr değildi, ancak iyi bir tanburî idi. *Ebced** hesabı ile tarih düşürmede zamanının en önde gelen şairi olduğu belirtilmektedir. Manzumelerinde Bâkî mahlasını kullanmıştır. Büyük bir kısmını aruzla yazdığı Türkçe ve Farsça şiirlerinin bazılarında mizah ve hiciv unsurları hâkimdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, tekkelerin kapatılması da dahil çeşitli inkılâplar sebebiyle, cemiyette ve dolayısıyla şahsî hayatında meydana gelen şaşırtıcı değişiklikleri mizahî bir üslûpla işlediği "oldum" redifli gazeli, basarılı bir sosyal hiciv olduğu kadar dev-

rin durumunu bir görgü şahidinin ağızından aksettiren tarihî bir vesika olarak da kabul edilmektedir. Şiirleri *Mahfel* ve *Osmanlı Tarih ve Edebiyatı* adlı mecmualarda neşredilmiştir. Şair ve hattat Ebussuudzâde Mehmed Suud Yavsi (ö. 1948), oğlu Resuhi Baykara'ya intikal eden şiir defterlerinden ve ayrıca neşredilmiş şiirlerinden derlediği manzumeleri *Enfâs-ı Bâkî* adı altında bir divan tertibiyle yazmış ve Fâtih Millet Kütüphanesi'ne vakfetmiştir (Ali Emîrî, Manzum, nr. 533/1).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Suud Yavsi, *Enfâs-ı Bâkî*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 533/1, Mukaddime, s. 1-25; Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, İstanbul 1329, s. 264-272; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, İstanbul 1334, s. 140; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, vr. 213^a-217^b; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 152-154; Ergun, *Türk Şairleri*, II, 728-731; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 177-178; Resuhi Baykara, "Birinci Harb-i Umûmide Mucâhidîn-i Mevlevîye Alayı", *Yeni Tarih Dînyası Mecmuası*, sy. 3, İstanbul 1953, s. 106-108; R. Ekrem Koçu, "Baykarâ (Mehmed Abdülbâki)", *İst.A*, IV, 2277-2278.

NURİ ÖZCAN

BAYKARA, Ahmed Celâleddin

(bk. AHMED CELÂLEDDİN DEDE).

BAYRAK

Bir devleti, bir askerî birliği,
resmî veya gayri resmî bir kuruluşu
temsil eden âlâmet veya
kumaş parçası.

Eskiçağ devletlerinde kumaş yerine genellikle madenden veya sert bir maddeden yapılmış âlem*ler kullanılırdı. Kumaş bayrakların kullanımı ise Ortaçağ'da başlamıştır. *Dîvânü lugâtî't-Türk*'te (I, 387) *batrak* şeklinde yazılan bayrak kelimesi "savaşlarda kullanılan ve ucuna bir ipek parçası takılan mızrak" tarzında açıklanmaktadır ve ifadede bunun ferdi mücadelelerde ün kazanmış kahramanlara (alp, bahadır) verilen bir âlâmet olduğu anlaşılmaktadır. Aynı eserdeki bir manzumede ise (III, 138) kelime *bayrak* şeklinde kullanılmakta ve Oğuzlar arasında böyle telaffuz edildiği yazılmaktadır. Yine bu eserde (I, 388) erkek adı olarak geçen *Badruk*'un da aynı kelimenin değişik şekilden başka bir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim eski Uygur metinlerinde bayrak mânâsına *badruk* kelimesine rastlanması da

bunun açık bir delilidir. İslâmiyet'ten önceki devirlere ait olan bu telaffuz biçimleri bazı lehçelerde sonraları da devam etmişse de Oğuzlar arasında daima *bayrak* ve *bayrah* şekilleri kullanılmıştır.

Selçuklular ve Hârizmşahlar devirlerinde yetişen İran şairlerince kelimenin son iki şekilde ve daha ziyade *bayrah* biçiminde kullanılması, Selçuklu devrine ait Farsça tarihlerde de kelimeye aynı şekilde rastlanması, bunun Farsça'ya Büyük Selçuklular devrinde Oğuzlar vasıtasıyla geçtiğini göstermektedir. Arapça'ya da geçen bayrak kelimesi, Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti sırasında Bulgarca'ya bayrak, Arapça'ya baryak, Rumence'ye bayrak (bairac) şekillerinde girmiştir.

Bat-mak kökünden gelen ve d > y değişmesi neticesinde *bayrak* şeklini alan (bat-ır-ak > batrak > badrak > bayrak) kelimenin semantik bakımından *sancak* kelimesiyle benzerliği açıktır (sanç-mak "batırmak" > sanç-ak > sancak). Sancak eski Türkler'de bayrak, mızrak ve süngü gibi batırılacak, saplanacak bir silâhın adı olup savaşlarda bunun ucuna onu kullanan kahramanın veya mensup olduğu kabilenin âlâmeti konuluyordu ve Kâşgarlı Mahmud devrinde (XI. yüzyıl) bu âlâmet kırmızı ipek kumaştan yapılıyordu. Yine bu devirde Karahanlılar sülâlesine mensup Türk hükümdarlarının bayrakları *al* denilen turuncu ipektendi (*Dîvânü lugâtî't-Türk*, I, 77). Arapça'da "süngü, mızrak" anlamına gelen *mitrad* ve *tarrâde* kelimelerinin de eski kaynaklarda bugünkü mânâsı ile bayrak yerinde kullanılması semantik bakımından aynı mahiyettedir. Yine *Dîvânü lugâtî't-Türk*'te (I, 395; II, 98) atların boynuna kıymetli taşlardan yahut arslan tırnağı veya muska gibi sihrî tesiri olan şeylerden boyunluklar asıldığı ve buna *muncuk* denildiği zikredilir. Farsça'ya daha Gazneliler devrinde *muncuk* şeklinde geçen kelime, İran şairleri tarafından bayrak ve perçemle eş anlamlı olarak kullanıldığı gibi Moğollar arasında da yine bayrak mânâsına gelirdi. Moğollar XII-XIII. yüzyıllardan itibaren *calış* kelimesini de bayrak, sancak ve tuğun eş anlamı olarak kullanmışlardır. *Dîvânü lugâtî't-Türk* (III, 92) ve *İbn Mühennâ Lugatı*'nda *tuğ* kelimesi Arapça âlem yani bayrak karşılığı olarak gösterilmektedir. Başkırtlar *tuğ* kelimesini hâlâ bizdeki bayrak mânâsında kullanmaktadırlar. İlhanlılar, Osmanlılar ve Safevîler'de *calış* ile *tuğ* ve bayrak ile sancak birbirinden tamamiyle ayrılmıştır.

Abdülbâki
Baykara
(torunu
Abdülbâki
Baykara'nın
koleksiyonundan)